

Концептуальні аспекти інклюзивної освіти

План

1. Становлення інклюзивної освіти: від інтеграції до інклюзії
2. Основні принципи інклюзивної освіти
3. Міжнародні організації, що формують політику в галузі інклюзивної освіти.
4. Характеристика інклюзивного освітнього середовища
5. Формування позитивного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку

Основні поняття теми: *інтеграція, інтегроване навчання, інклюзивне навчання, інклюзія.*

Література:

1. Бондар В. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти / В. Бондар // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 2–5.
2. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus>
3. Калініченко І. О. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини / І. О. Калініченко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами»], (Київ, 23–24 лист. 2011 р.) Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К., 2011. – С. 44–51.
4. Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Н. З. Софій, Ю. М. Найда / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда [та ін.]; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – К., 2007. – С. 128.
5. Концепція розвитку інклюзивної освіти: проект» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/gr/obg/>.
6. Левун Н.І. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти та характеристика інклюзивного освітнього середовища. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis

Міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності й без дискримінації. У сучасному світі спостерігається збільшення кількості дітей із певними порушеннями в розвитку та вадами здоров'я. У зв'язку з цим цілком закономірним і своєчасним є поширення в Україні процесу інклюзивного навчання дітей з обмеженими можливостями, що забезпечує реалізацію їхніх прав на здобуття освіти. Саме отримання ними якісної освіти свідчить про успішну соціалізацію осіб з обмеженими можливостями в

сучасному жорстокому світі, забезпечує їм повноцінну участь у житті суспільства та самореалізацію в різних видах професійної діяльності.

1. Становлення інклюзивної освіти: від інтеграції до інклюзії.

Теоретичні узагальнення проблеми спільного навчання дітей з психофізичними порушеннями та їх здоровими однолітками показали, що в цілому у вітчизняній та зарубіжній практиці термін «інклюзія» є близьким за змістовно-смысловим значенням до терміну «інтеграція». Інколи ці два поняття досить часто замінюють один одного, однак вони не є тотожними. Тому досить часто їх розглядають як синоніми, хоча значення співпадають та характеризують різний ступінь включення дітей з психофізичними порушеннями в освітній процес. А відмінності у трактуванні педагогічних термінів інколи стають приводом до непорозумінь. Розмежовуючи ці два поняття, слід зазначити, що **інклюзія є процесом, який відбувається з індивідами (соціальними групами), а інтеграція – процес, який відбувається у самому суспільстві**. Тобто, інтеграція є наслідком інклюзії, а не навпаки. Зокрема, філософія інклюзії, ґрунтуючись на проблемі прав і свобод людини, здійснює більш глибокий вплив, ніж інтеграція.

Термін «**інтеграція**» (з лат. *integrare* – заповнювати, доповнювати, *integer* – цілий) – це вибіркове переміщення дітей з психофізичними порушеннями у загальноосвітні навчальні заклади. Прихильники інтеграції стверджують, що дитина має «заслужити» можливість навчатись у загальноосвітньому закладі, продемонструвавши свої «здібності» у виконанні загальної програми.

У науковій літературі термін „інтеграція” вживається у кількох значеннях. У *широкому* – він визначається як процес і результат надання особі з порушеннями психофізичного розвитку прав та реальних можливостей бути задіяною у всіх видах соціального життя суспільства нарівні і разом з усіма його членами. У *вузькому* значенні інтеграція в освіті – це залучення дітей з порушеннями психофізичного розвитку до системи загальної освіти. Тобто, інтеграція в системі освіти означає створення єдиного освітнього простору, що передбачає зближення загальної та спеціальної освіти, а також навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах, наближених до звичайних.

Таким чином, на основі теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що **інтегроване навчання** – це процес і результат спільного навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку в спеціальній групі (класі) загальноосвітнього навчального закладу за спеціальними програмами, адаптованими методами і засобами з метою полегшення їх соціалізації. Логічним продовженням ідей інтегрованої освіти є **інклюзивне навчання** як процес і результат включення (об'єднання) дітей з особливостями психофізичного розвитку та дітей, які не мають таких порушень, до навчання в одній групі загальноосвітнього закладу.

Розвиток в Україні інклюзивної освіти спрямований на залучення осіб з обмеженими можливостями в освітній процес; соціалізацію в сучасному суспільстві; створення активної поведінкової установки на впевнене позиціонування себе в сучасному суспільстві; вміння перетворювати свої недоліки в достоїнства; зміна

ставлення сучасного суспільства до людей з обмеженими можливостями через вищевказане залучення дітей з обмеженими можливостями в наше суспільство.

Інклюзія – це процес реального включення дітей з особливостями психофізичного розвитку в активне суспільне життя і однаковою мірою необхідна для всіх членів суспільства. Дитина з особливими потребами – це не обділена долею, це, швидше, визначений спосіб життя за обставин, що склалися, який може бути дуже цікавий їй і оточуючим людям, якщо порушення розглядати в рамках соціальної концепції. Тоді головний сенс процесу інклюзії можна позначити так: «Всім тут раді!».

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу.

2. Основні принципи інклюзивної освіти

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. **Концептуальні аспекти** інклюзивної освіти базуються на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію осіб з обмеженими можливостями, забезпечує їм рівні права та можливості з іншими членами суспільства, і водночас створює спеціальні умови для їхньої освіти та саморозвитку. Одним із важливих концептуальних аспектів інклюзивної освіти є **принципи**, на яких вона будується, зокрема це **принципи виваженої педагогіки, яка передбачає, що різноманітність між людьми є природнім явищем**. Розвиток осіб із обмеженими можливостями залежить від задоволення їхніх потреб у самообслуговуванні, пересуванні іншими людьми. Інклюзія базується на концепції «нормалізації», в основі якої покладено ідею про те, що життя і побут людей з обмеженими можливостями мають бути якомога більше наближені до умов і стилю життя усієї громади. Принципи «нормалізації» закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів.

Основний принцип інклюзії: всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними.

3. Міжнародні організації, що формують політику в галузі інклюзивної освіти

Важливим рушієм поширення інклюзії є міжнародні організації, які проводять дослідження, розробляють рекомендації для урядів різних країн, сприяють розвиткові інклюзивної політики. Такими організаціями, насамперед, є:

Організація Об'єднаних Націй (ООН)

Ряд керівних документів ООН спрямовано на розгортання та підтримку інклюзивної освіти. Основні заклики ООН :

зауважують, що для того, аби втілювати інклюзивну освіту, держави мають застосовувати гнучкі навчальні програми, які можна адаптувати до різних потреб дітей;

зосереджують увагу на тому, що необхідно впроваджувати безперервне навчання вчителів та надавати їм всебічну підтримку;

відзначають, що місцеві громади мають формувати ресурси для забезпечення такої освіти.

ЮНЕСКО

Зусиллями ЮНЕСКО було організовано кілька Всесвітніх конференцій з питань освіти для людей з особливими освітніми потребами.

Серед найвизначніших – конференція в місті Саламанка (Іспанія), у якій взяли участь 92 уряди та 25 міжнародних організацій (1994 р.). Саламанська декларація містить Заклик до урядів усіх країн затвердити на законодавчому рівні інклюзивну модель освіти та приймати до загальноосвітніх шкіл усіх дітей, якщо немає виняткових випадків, які унеможливають це. Таким чином, було запропоновано, щоб інклюзія стала загальною формою освіти, а спецшколи або спецкласи існували для виняткових ситуацій. Положення Декларації спонукають уряди до розвитку інклюзивної освіти, а саме: до докладання більших зусиль для розвитку дошкільних стратегій та професійної освіти, забезпечення організації та реалізації програм підготовки педагогів і підвищення їхньої кваліфікації з огляду на принципи інклюзивної освіти. Остання конференція відбулася в Дакарі у 2000 р.

Організація Економічної Співпраці та Розвитку (OECD) тісно співпрацює з ЮНЕСКО і EUROSTAT і є найбільшим статистичним центром Європейського Союзу. Одним з її операційних підрозділів є Центр освітніх досліджень та інновацій, який ініціює дослідження та втілення проектів, що мають на меті впровадження реформ. Низка досліджень, які проводила OECD у різних країнах, забезпечила такі основні висновки:

а) концепція соціальної справедливості, яка ґрунтується на правах людини, зазначає всюди, де це можливо: діти з особливими потребами мають навчатися у загальноосвітніх, а не в окремих навчальних закладах;

б) різноманітні національні підходи до залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх закладів забезпечують цінний досвід для ширших дебатів про освітню різноманітність й справедливість.

Виходячи із зазначеної концепції соціальної рівності та справедливості, учні з особливими освітніми потребами мають досягти таких самих навчальних результатів, як і їхні однолітки. Це є певним викликом, який веде до питання різних рівнів або варіантів результатів навчання для учнів з особливими потребами. Підхід, що базується на правах людини, має забезпечувати прогрес і, відповідно, оцінювання індивідуального прогресу упродовж засвоєння навчальної програми.

4. Характеристика інклюзивного освітнього середовища.

Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти), а також від готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Отже, на сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища.

Інклюзивне освітнє середовище – це навчально-виховне середовище закладу освіти, де система освітніх послуг ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу (В. Бондар, І. Калініченко) [1; 3].

Інклюзивна освіта при цьому виступає підходом, який допомагає адаптувати освітню програму та навчально-виховне середовище до потреб учнів, які відрізняються своїми навчальними можливостями.

Серед першочергових кроків у напрямі створення інклюзивного середовища вбачаються такі: відмова від стереотипних поглядів на вчителів, учнів і навчальний процес; сформувати в школі атмосферу, основу на ідеях інклюзії; розбудова школи як громади; зосередження на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювання віри в свої сили кожному члену шкільного колективу.

Необхідними умовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є: визнання педагогом необхідності використання різноманітних навчальних підходів з урахуванням різних стилів навчання, темпераменту й особистості окремих дітей; адаптація навчальних матеріалів для використання по-новому, підтримуючи самостійний вибір дитини в процесі навчання у класі; використання різних варіантів об'єднання дітей у групи; налагодження співробітництва та підтримки серед учнів класу; використання широкого спектра занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Мета інклюзивного середовища – орієнтація на розвиток особистості та відповідність запитам соціального оточення і сподіванням людини.

Освітнє середовище тільки тоді буде інклюзивним, коли матиме *низку таких ознак*:

- спланований і організований фізичний простір, у якому б діти могли безпечно пересуватися під час групових та індивідуальних занять;
- наявність сприятливого соціального та емоційного клімату;
- створені умови для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги в досягненні позитивного результату (А. Колупаєва, Н. Софій, Ю. Найда) [4].

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти здатні досягати успіху. На підставі всебічного аналізу літератури з цього питання можна навести такі *переваги* для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями демонструють вищий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які таких обмежень не мають;

- в інклюзивному освітньому середовищі підвищується соціальна компетентність і вдосконалюються комунікативні навички дітей з відмінними здібностями;

- діти з особливими потребами навчаються за складнішою і поглибленішою навчальною програмою, завдяки чому процес набуття вмінь і навичок перебігає ефективніше, а академічні досягнення поліпшуються;

– підсилюється соціальне сприйняття дітей з відмінними здібностями завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де воно часто відбувається у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти навчаються бачити людину, а не її ваду, і починають усвідомлювати, що між ними та дітьми з обмеженими можливостями є багато спільного;

– дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими дітьми, які таких обмежень не мають, зазвичай частіше розвиваються в інклюзивному середовищі.

Загалом серед переваг інклюзивної освіти вчені називають: формування у дитини з вадами розвитку моделі здорового повноцінного способу життя; створення умов для соціальної адаптації та найбільш повного розкриття свого потенціалу у дитини з вадами розвитку; зосередження уваги на можливостях і сильних сторонах особистості дитини; можливість усіх дітей жити разом із родиною; виховання у здорових дітей толерантності, комунікабельності, більш адекватної самооцінки, меншої агресії, вміння цінувати своє здоров'я; реальну інтеграцію та суспільну адаптацію.

5. Формування позитивного ставлення до дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Серед проблем і труднощів, які виникають у процесі адаптації вихованців із психофізичними порушеннями до дитячого колективу загальноосвітнього закладу, значна частка респондентів (понад 68 %) вказують на : негативне сприйняття їхніх дітей іншими вихованцями (емоційне відторгнення, насмішки, агресія, тощо), 85 % – неготовність (психологічну та професійну) вихователів до роботи з ними (зокрема, неврахування адміністрацією та педагогами потреб і можливостей дитини, відсутність бажання залучати їх у повсякденне життя), 90 % – негативне ставлення до спілкування та спільної діяльності батьків, які виховують дітей із нормативним рівнем розвитку тощо.

Важливим чинником ефективної реалізації інклюзивної освіти є позитивне ставлення до спільної взаємодії вихованців із різним рівнем психофізичного розвитку педагогічних та управлінських кадрів, батьків тощо. Зокрема, педагогам бракує інформаційно-методичних знань щодо психолого-педагогічного супроводу таких вихованців в умовах загальноосвітнього закладу. Крім того, вони мають передусім формувати позитивне ставлення здорових вихованців до їхніх однолітків, які потребують корекції психофізичного розвитку, емпатію, прийоми адекватної взаємодії. Тому важливим аспектом в означеному контексті є обґрунтування конкретних методик і технологій спільної діяльності фахівців (педагогів, працівників управління освіти та соціального захисту), що працюють у закладах з інклюзивним навчанням як закономірного етапу розвитку національної системи освіти.

Висновки. Сучасні заклади освіти повинні знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання всіх дітей, включаючи тих, які потребують корекції фізичного та розумового розвитку.

Інклюзивні школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення

якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами.